

2016-06-16

Remissvar på departementspromemorian Tolktjänst för vardagstolkning (Ds 2016:7)

Sammanfattning

Institutet för språk och folkminnen (Språkrådet) har tagit del av promemorian Tolktjänst för vardagstolkning och anser att promemorians lagförslag i allt väsentligt inte innebär någon förändring av hur tolktjänsten organiseras idag. Vi anser dessutom att lagförslaget om tolktjänst för vardagstolkning inte i tillräckligt hög grad löser de centrala problem som var skälet till att den tidigare utredningen Tolktjänstutredningen (SOU 2011:83) tillsattes.

Sammanfattningsvis menar vi att:

- Promemorians lagförslag inte innebär någon förändring i praktiken för tolkbrukare. Tolkbrukare måste även fortsättningsvis vända sig till olika huvudmän för att beställa tolk.
- Promemorians mål om att skapa en gemensam ingång till att boka tolk bör gälla även för utbildningar och i arbetslivet.
- Teckenspråkiga kommer även fortsättningsvis att ha svårt att hävda sig på arbetsmarknaden eftersom arbetsgivare måste stå för tolkkostnaden när de teckenspråkigas kompetens ska tas till vara.
- Tolkbrukare bör definieras utifrån sin språkliga hemvist, inte vilken funktionsnedsättning de har. Begreppet tolkbrukare bör omfatta båda parter i ett tolkat samtal.
- Benämningen vardagstolkning är till begränsad hjälp vid prioriteringar. Det borde vara individernas behov, såväl teckenspråkiga som icke-teckenspråkiga, som ska vägledande vid prioriteringar, inte hur man kategoriserar olika typer av tolkupdrag.

Nedan går vi igenom de aktuella förslagen i departementspromemorian under olika rubriker och jämför med Tolktjänstutredningens betänkande (SOU 2011:83). Under varje rubrik lämnar vi våra kommentarer på de förslag som läggs i promemorian, och i vissa fall även Tolktjänstutredningens förslag när båda förslagen ligger nära varandra.

En samlad statlig myndighet

Departementspromemorians förslag (Ds 2016:17)

Promemorians förslag är att nuvarande organisation med landstingen som huvudman för tolktjänsten behålls.

Tolktjänstutredningens förslag (SOU:2011:83)

Tolkutredningens förslag är att inrätta en ny statlig myndighet som har ett samlat ansvar för att förmedla och utföra tolkning åt barndomsdöva, vuxendöva, hörselskadade och personer med dövblindhet (som hädanefter kallas tolktjänsten). Alternativt kan tolktjänsten placeras under en befintlig statlig myndighet. Tolktjänsten finansieras med medel som idag är fördelade mellan olika myndigheter.

Våra kommentarer

Vi konstaterar att många av de förslag som Tolktjänstutredningen tagit fram i syfte för att förenkla för tolkbrukare att beställa tolk, har skalats bort. Tolkbrukare får fortsättningsvis vända sig till olika huvudmän för att lösa sina tolkbehov. Detta riskerar att leda till fortsatt gränsdragningsproblematik som tolkanvändare upplever som ett stort hinder. Risken med landstingskommunal huvudmannaskap är att tolktjänsten inte kommer att bli likvärdig i hela landet.

Benämningen vardagstolkning

Departementspromemorians förslag (Ds 2016:17)

Promemorians förslag är att benämningen *vardagstolkning* behålls. För att förtydliga innebörden nämns några typexempel på vardagstolkning i lagen om tolktjänst för vardagstolkning.

Tolktjänstutredningens förslag (SOU:2011:83)

Utredningens förslag är att benämningen *vardagstolkning* slopas. Istället föreslås en heltäckande definition av tolkning som skrivs in i lagen om tolktjänsten.

Våra kommentarer

Vi menar att benämningen *vardagstolkning* är svårtolkat och vagt, vilket leder till fortsatta oklarheter om betalningsansvar för olika tolkuppdrag.

Benämningen *vardagstolkning* har utretts av olika instanser tidigare utan att en tydlig och klar definition kunnat tas fram. Socialstyrelsen gjorde en utredning 2008 och kom fram till att det råder oklarheter om vad som ryms inom benämningen *vardagstolkning* och vem som är betalningsansvarig för olika uppdrag. Socialstyrelsen slutsats var att det inte räcker med att definiera ordet *vardagstolkning* utan att hela tolktjänstsystemet behövs ses över.

Vi anser att benämningen *vardagstolkning* inte är en praktiskt användbart benämning. Vi förstår att det finns ett behov av att göra avgränsningar och prioriteringar inom tolktjänsten. Men vi menar att tolkbrukarnas behov bör vara vägledande, inte hur man kategoriserar olika typer av tolkuppdrag. Även om man exemplifierar vad som är *vardagstolkning* kommer det alltid att finnas typer av tolkuppdrag som man inte kan kategorisera så lätt.

Tolk i arbetslivet

Departementspromemorians förslag (Ds 2016:17)

Promemorian föreslår att tolkservice ska ges ”i vissa grundläggande situationer i arbetslivet”. Det åläggs arbetsgivare att stå för de tolkkostnader som uppstår när man anställer personer som är döva, hörselskadade eller personer med dövblindhet. Myndigheter för delaktighet (MFD) får i uppdrag att informera arbetsgivare och andra aktörer om ansvarsfördelningen. Tolkbrukare kan liksom tidigare söka medel hos Arbetsförmedlingen för tolktjänst i arbetslivet enligt 16 § i förordningen (2000:630) om särskilda insatser för personer med funktionshinder som medför nedsatt arbetsförmåga.

Tolktjänstutredningens förslag (SOU:2011:83)

Tolktjänstutredningens förslag är att den nya tolktjänstmyndigheten får i uppdrag att förmedla tolkuppsdrag som rör arbetslivet. De medel som Arbetsförmedlingen fördelar när det gäller särskilda insatser för personer med funktionshinder överförs till tolktjänstmyndigheten.

Våra kommentarer

Vi menar att tillgången till tolk i arbetslivet är en fråga som är i akut behov av en lösning. Promemorian erbjuder inga lösningar på grundproblemet utan skjuter över ansvaret på andra aktörer och hänvisar till ansvars- och finansieringsprincipen. Det är oklart vad lagförslagets formulering vardagstolkning ”i vissa grundläggande situationer i arbetslivet” innebär i praktiken.

Ett stort problem är att teckenspråkiga individer inte kan delta i arbetslivet på samma villkor som andra. Tolkservice erbjuds vid arbetsplatsträffar, men inte i situationer där teckenspråkiga är aktiva och ”utför sitt jobb”, dvs. själva bidrar med kunskaper och kompetens. Då är det arbetsgivarens ansvar att stå för kostnaden, menar en del landsting. Prioriteringen, som innebär att när teckenspråkiga är passiva mottagare av information så får de tolk medan när de ”utför sina arbetsuppgifter” inte får tolk, upplevs som diskriminerande av teckenspråkiga.

Det finns välutbildade döva, hörselskadade och personers vars kompetens aldrig tas till vara på grund av utebliven tolkservice. I Tolktjänstutredningen framkommer det att döva har små möjligheter att avancera till högre befattningar och att de inte hänger med i löneutvecklingen (SOU 2011:83, s. 122). Att arbetsföra personer hänvisas till att söka pengar hos arbetsförmedlingen för ”nedsatt arbetsförmåga” för att få tolk¹, upplevs som kränkande av teckenspråkiga, och man förstår inte varför man ska vända sig till arbetsförmedlingen trots att man har en anställning. Beloppen på 50.000 kr per år räcker till mellan 50–70 tolktimmar. Om tolkuppsdragen kräver två tolkar räcker det bara till 25–35 timmar. Detta ger mycket små möjligheter för teckenspråkiga att göra sina röster hörda i arbetslivet.

Ansvars- och finansieringsprincipen nämns i promemorian, men man kan fråga sig vad denna icke-förpliktigande princip har fått för genomslag sedan den formulerades

¹ Hörselskadades riksförbund: Krångligt och dyrt att få tolk i arbetslivet.
<http://www.hrf.se/artikel/krangligt-och-dyrt-att-fa-tolk-i-arbetslivet>

i mitten 1970-talet. Att MFD får i uppdrag att informera arbetsgivare om deras ansvar att anställa döva, hörselskadade eller personer med dövblindhet tror vi inte kommer att leda till ökad anställningsbarhet hos teckenspråkiga. Tvärtom befarar vi att departementspromemorians förslag inte innebär någon förbättring för teckenspråkiga i arbetslivet. På grund av kostnader för tolkservice som arbetsgivaren ska stå för riskerar kompetensen hos teckenspråkiga att inte tas till vara, framför allt inom den privata arbetsmarknaden men troligtvis även inom den statliga, landstingskommunala och kommunala sektorn.

En gemensam ingång till för att boka tolk

Departementspromemorians förslag (Ds 2016:17)

Enligt promemorians förslag ska landstingen själva hitta en lösning för att skapa en gemensam ingång vid tolkbeställningar. Statens roll är att stödja samarbetet mellan landstingen. Västra Götalands läns landsting bedriver för närvarande en förstudie som ska komma med förslag om hur vissa delar av tolktjänsten ska samordnas. Detta arbete ska redovisas den 15 februari 2017.

Tolktjänstutredningens förslag (SOU:2011:83)

Tolktjänstutredningens förslag innebär att tolkbrukare endast ska behöva vända sig till en myndighet för att beställa tolk ”i situationer av privat karaktär, för att utöva fritidsintressen, för att dela i föreningslivet, vid kontakter med hälso- och sjukvården och i arbetslivet” (3 § i lagförslag till tolktjänst) samt för distanstolkning, ledsagning och rikstolktjänsten.

Våra kommentarer

Förslaget i promemorian innebär att vissa delar av tolktjänsten samordnas, nämligen det som benämns som vardagstolkning. Däremot utelämnas olika tolkuppdrag som sker inom utbildningssektorn och i arbetslivet.

Eftersom promemorians lagförslag till tolktjänst enbart gäller vardagstolkning innebär det att tolkanvändare måste hitta egna lösningar för tolksituationer som inte ryms inom detta begrepp. Tolkbrukare kommer med andra ord även fortsättningsvis att behöva vända sig till flera olika huvudmän.

Tolk inom utbildning

Departementspromemorians förslag (Ds 2016:17)

Enligt promemorian kan en viss typ av utbildning på arbetsplats ingå inom begreppet vardagstolkning. Inga andra utbildningsformer berörs i förslaget.

Tolktjänstutredningens förslag (SOU:2011:83)

Utredningens förslag är att den nya tolkmyndigheten ska erbjuda tolk vid utbildning på en arbetsplats. Tolkanvändning vid högskoleutbildningar och utbildningar som utförs av enskild huvudman ligger dock utanför tolkmyndighetens uppdrag.

Våra kommentarer

Inom högskoleutbildningar finns det en relativt välfungerande verksamhet åtminstone vid de stora lärosätena i Stockholm, Örebro, Malmö/Lund och Göteborg.

Däremot är det svårare att få tolk vid mindre lärosäten. Utbildningar som ordnas av enskilda huvudmän är det som vållar störst bekymmer för teckenspråkiga. Studerande måste ofta själva driva frågan om att få tolk vid utbildning och söka tolkar på egen hand. Många avstår att söka sådana utbildningar eftersom de på förhand vet att det är svårt att få tolk (SOU 2011:83, s. 264).

Hur tillgången till tolk under utbildningar ska säkras är fortfarande en olöst fråga. När man överväger ”en gemensam ingång till för att boka tolk” menar vi att även tolk i utbildning borde ingå i en sådan modell. Det framgår inte av direktiven att förslagen ska innefatta utbildningssektorn, men eftersom promemorian tar upp frågan om stöd i skolan och tolk vid utbildning i arbetslivet så tycker vi att rutiner för att beställa tolk till utbildning borde ha behandlats i ett bredare perspektiv.

Förändrad lagstiftning

Departementspromemorians förslag (Ds 2016:17)

Promemorian föreslår en ny lag om tolktjänst för vardagstolkning som beskriver landstingens ansvar för tolktjänst. Med vardagstolkning avses ”tolkning i situationer av privat karaktär, för att utöva fritidsintressen, för att delta i föreningslivet, vid kontakter med hälso- och sjukvården och i vissa grundläggande situationer i arbetslivet.” Lagen definierar också ansvaret för ledsagning för personer med dövblindhet och att tolkning kan ske via distanstolkning.

Tolktjänstutredningens förslag (SOU:2011:83)

Utredningen föreslår en ny lag om tolktjänst till barndomsdöva, vuxendöva, hörselskadade och personer med dövblindhet. Enligt lagförslaget ska tolktjänstmyndigheten organisera ”tolkning i situationer av privat karaktär, för att utöva fritidsintressen, för att delta i föreningslivet, vid kontakter med hälso- och sjukvården och i arbetslivet.” (3§). Dessutom ska tolktjänsten organisera distanstolkning, ledsagning i anslutning till tolktjänst, rikstolktjänst och ge tolktjänstmyndigheten möjlighet att erbjuda ett valfrihetssystem där de primära tolkanvändarna har rätt att välja leverantör.

Våra kommentarer

Att tolktjänsten lyfts ur Hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) tycker vi är bra. Tolktjänsten behövs för att möjliggöra kommunikation mellan teckenspråkiga och icke-teckenspråkiga och är därför inte främst en angelägenhet för hälso- och sjukvården.

Promemorians förslag innebär en del inskränkningar i tolktjänstens innehåll jämfört med Tolktjänstutredningens förslag. Förutom en begränsning för tolkning i arbetslivet ingår inte heller Rikstolktjänsten. Dessutom framgår det inte om landstingen kan upphandla tolktjänster via Lagen om valfrihetssystem, LOV, som Tolktjänstutredningen föreslog.

Vi anser att formuleringen ”i vissa situationer i arbetslivet” riskerar att leda till bekymmer vid gränsdragning. Det faktum att fyra olika aktörer (landstingets tolkverksamhet, Myndigheten för delaktighet, Arbetsförmedlingen och arbetsgivaren) är inblandade vid beslut kommer inte att göra det lättare.

Begreppet tolkbrukare

Departementspromemorians förslag (Ds 2016:17)

Enligt promemorians förslag definieras tolkanvändare som barndomsdöva, vuxendöva, hörselskadade och personer med dövblindhet. Den andra parten i tolkade samtal räknas inte som tolkanvändare, enligt promemorian, och kan därmed inte beställa tolk.

Tolktjänstutredningens förslag (SOU:2011:83)

Tolktjänstutredningen delar in tolkanvändare som dels primära respektive sekundära tolkanvändare. Som primära tolkanvändare definierar man barndomsdöva, vuxendöva, hörselskadade och personer med dövblindhet. Sekundära tolkanvändare menar man är hörande personer som behöver tolk i kontakt med primära tolkanvändare.

Våra kommentarer

I såväl Tolktjänstutredningen (2011:83) som Socialdepartementets förslag (Ds 2016:17) kategoriseras tolkanvändare utifrån vilken funktionsnedsättning individerna har och när i livet funktionsnedsättningen förvärvades. Tolkbrukare delas in som barndomsdöva, vuxendöva, hörselskadade och personer med dövblindhet. Vi ifrågasätter om denna kategorisering verkligen tjänar något syfte.

Vi menar att språklig hemvist bör vara vägledande. Är individernas första språk det svenska teckenspråket eller är det ett annat språk? Personer med dövblindhet och hörselskadade är heterogena grupper. En del har svenskt teckenspråk som första språk, en del har svenska eller något annat språk som första språk. Detta gäller även gruppen barndomsdöva, som numera består av individer med kokleaimplantat som därmed har svenska som första språk. En del individer är tvåspråkiga och klarar sig med talat språk i vissa situationer men föredrar att använda tolk i andra situationer.

Tolkbehovet skiljer sig åt mellan generationerna, vilket departementspromemorian noterar: "Döva och hörselskadade är mer aktiva idag än i tidigare generationer – i arbetslivet, inom utbildningen och i sina internationella kontakter" (s. 18). Det är detta som tolktjänsten måste förhålla sig till. Prioriteringar måste göras utifrån det förändrade behovet.

Slutligen menar vi att man inte enbart kan tillskriva tolkbehovet hos den ena parten. Individer och organisationer som inte behärskar svenskt teckenspråk borde också ha möjlighet att beställa tolk.